

ДВОБОЈИ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

Резиме

Двобоји, дуели, односно мегдани ретко се помињу у српској изворној грађи средњег века. Мало документованих примера показују да је овај западњачки обичај ипак био присутан и на просторима средњовековних српских земаља, те да је као начин решавања спорова био легализован и Душановим закоником. Двобоји се чешће помињу у домаћим историјским изворима почев од 17. века. Циљ овог рада јесте представљање феномена двобоја на српским просторима у ранијем периоду, утврђивање узора преко којих се он појавио и проширио у средњовековној Србији, као и утицаја који је пракса мегдана имала како на савремене хроничаре, тако и на касније састављаче епских народних песама.

Кључне речи: двобој, дуел, мегдан, Душанов законик, решавање спорова.

У савременом „Речнику српскога језика“ (издање Матице српске, 2011), двобој се карактерише као „уговорена борба оружјем (мачевима, револверима) између два лица, по строго утврђеним правилима и у присуству сведока (ради решавања питања части)“, те јој се као синоними стављају речи „дуел“ и „мегдан“ (Речник, 2011: 236, 315, 675). По дефиницији „Лексикона српског средњег века“, *двобој* представља „борбу наоружаних особа, која се одржава по унапред одређеним правилима ради разрешења правног спора или због питања части“ (ЛССВ, 1999: 149). У средњовековном свету је, услед честих ратова, али и у свакодневном животу, важило право јачега, што је изискивало телесну снагу и спретност у оружју. Обичај решавања спорова путем двобоја био је уобичајан и у ратним и у мирнодопским периодима. Двобоји су представљали западњачку средњовековну традицију која се временом проширила на Византијско царство, али и на остале православне државе. О двобојима у српској историји и традицији писано је и раније. Међутим, сви радови на ту тему односе се на касније периоде, почев од 17. века (Томић, 1902: 1-26; Милосављевић, 2014: 7-36). Мада је констатовано да овај обичај вуче корене из средњовековног периода, изостала су истраживања његове појаве у Србији тог времена. До сада се овом темом најпотпуније бавио Стојан Новаковић, ослонивши се како на податке из писаних историјских извора, тако и на оне које добијамо из народних песама (Новаковић, 1893: 99-106). Усредсредивши се на период новог века, Јован Томић је уводне редове свог рада посветио обичају двобоја међу Србима до 17. века (Томић,

¹ vojislav.zivkovic55@gmail.com

1902: 1-5). Теодор Тарановски осврнуо се на двобој са гледишта историје права, закључивши да га није било у нашем средњовековном законодавству (Тарановски, 2002: 580-581, 587). Домаћи наративни историјски извори не помињу мегдан као праксу у средњовековној Србији. Штавише, једини поуздани домаћи извор о овом феномену јесте Душанов законик. Стога податке треба тражити у страниј изворној грађи, као и у традицији забележеној у народним песмама.

Средњовековни двобоји или дуели сматрају се традицијом германских народа и вуку порекло из северозападне Европе. Вођени су између припадника две војске, због освете или зарад одбране части (као део витешких обичаја). У многим средњовековним државама представљали су чак и дозвољену судску праксу.² Иако су несумњиво били део западне културе, они нису представљали непознаницу ни на европском истоку. Пракса двобоја била је развијена у словенским државама. Тако је двобој познавало чешко (*Statuta ducis Ottonis*/Рожмберска књига), пољско (Књига обичајног права из 13. века), руско (Повест минулих лета), а вероватно и бугарско средњовековно право (Кадлец, 1924, 124-126). Први опис борбе појединаца у византијској историји потиче из 626. године. Реч је о борби цара Ираклија (610–641) против персијског генерала Разанеса у Ниниви (Kyriakidis, 2016: 114-136). Међутим, такве борбе представљале су реткост раносредњовековне византијске историје и не пружају потврду о укоренености праксе двобоја. Током векова се мењало гледиште Византинаца према овом западном обичају. Према старијим војним приручницима, попут „Стратегикона“ цара Маврикија (582–602) и „Тактикона“ Лава VI (886–912), индивидуална борба прса у прса била је задатак обичног војника, а не војсковођа, који се морао старати за организацију и безбедност свих војника. Тек од 10. века промовисање војне славе кроз описе дуела постаје чест мотив византијске књижевности. Циљ оваквих описа било је величање војничке вештине, физичке снаге и спретности у руковању оружјем владара и познатијих војсковођа. Тако се и на спремност војсковође или војника да се упусти у индивидуалну борбу са противничким борцем почело посматрати као на својеврсан доказ храбрости. Величајући борце у оваквим окршајима, византијски писци угледали су се на Хомерове епове, као и на описе из Старог Завета (Kyriakidis, 2016: 114-123, 128-129).³ Ана Комнина даје интересантну причу како је приликом проласка крсташке војске кроз Цариград, један франачки племић објашњавао цару Алексију I Комнину (1081–1118) принципе индивидуалне борбе у својим крајевима (Rodriguez Suarez, 2014: 231). Дакле, у време једног од најранијих описа двобоја на нашим просторима, Византинци су са њим већ

² Први посведочени пример је са почетка 6. века, када је представљао праксу у Бургундији, под краљем Гундебалдом (473–516) (Baldick, 1965: 12-13).

³ Александар Каждан овакве текстове назива „витешком историографијом“, што је донекле неприкладно, будући да је термин „витешки“ карактеристичан за средњовековни запад и као такав неприкладан за византијску историју (Kazhdan, 2006: 273-295). Прикладнији термин могао би бити „херојска историографија“, будући да су Хомерови епови представљали узор византијским писцима (James Sinclair, 2012: 319).

били добро упознати. Чињеница да наведени помен долази управо из дела грчких писаца наводи на помисао да је обичај двобоја преузет из византијске праксе. У наставку ћемо размотрити вероватноћу овакве претпоставке.

Опис најстаријег двобоја у српским земљама наилазимо у Летопису попа Дукљанина, а везан је за устанак кнеза Стефана Војислава против византијске власти (1035–1042). Дошавши на власт, византијски цар Константин IX Мономах (1042–1055) наредио је казнену експедицију против Стефана Војислава. Царске снаге предводио је драчки заповедник Михаило, који је од свог владара добио овлашћење да велике количине злата и сребра утроши на придобијање рашког жупана, босанског бана и захумског кнеза против дукљанског устаника. Владари су се одазвали позиву. Удружене снаге предводио је хумски кнез Љутовид (GRS I, 2009: 152-153; Острогорски, 1969: 309-310). Стефан Војислав се најпре окренуо снажнијем противнику. Победом у бици у равницама Бара над византијском војском крајем 1042. године дукљански кнез осигурао је независност своје државе (ВИИНЈ III, 1966: 159-162; Острогорски, 1969: 309).⁴ Дукљанску војску против хумског кнеза предводио је син Стефана Војислава, Гојислав. Барски летописац описује сукоб код брда Клобука на следећи начин: Гојислав је са собом повео педесет грчких заробљеника, које је пустио у Љутовидов табор, како би противника обавестио о исходу битке код Бара и евентуално га поколебао да крене у борбу. Међутим, то се није догодило. Љутовид, човек ратоборан и вичан оружју, послао је Гојиславу поруку: „Твоји планови ме нимало не плаше. Али ако си мушкарац и ако нешто умеш, узми два војника, и ја ћу исто тако, и сићи ћу на поље да се боримо и видећеш ко сам ја.“ Гојислав је прихватио изазов, те се тако повео мегдан, током кога је Гојиславов витез Удобик успео да обори Љутовида. Хумски кнез је успео да се домогне коња и побегне са бојишта, а увидевши исход двобоја, његова војска даде се у бег. Тако је мегдан Гојислава и Љутовида одлучио исход битке код Клобука (GRS I, 2009: 152-155). Жив опис двобоја двојице владара осликава ратнички дух српског народа у дукљанској држави и значај кога су тадашњи Срби приписивали јунаштву владара, односно његовој спремности да сопствени живот угрози ради победе над противником (Радојчић, 1935: 20-21).

Следећи опис двобоја на српским просторима долази након више од једног века. Реч је о двобоју који је вођен између византијског цара Манојла I Комнина (1143–1180) и угарског војсковође Вакхина, у склопу битке на Тари. Вести о томе бележе грчки хроничари Јован Кинам и Никита Хонијат (ВИИНЈ IV, 1971: 34-37, 124-127). Битка представља кулминацију другог византијског похода на земље рашког великог жупана Уроша II током јесењих месеци 1150. године. Вакхин је предводио помоћ коју је угарски краљ Геза II послао у помоћ рашком жупану.⁵ Јован Кинам преноси причу како је, прикупивши седморицу

⁴ Аутор Барског родослова стратега Михаила назива Хрисилије (GRS I, 2009: 152).

⁵ О бици на Тари: Шкриванић, 1962: 25-36; Новаковић, 1978-1979: 5-28. О личности Вакхина, вероватно вође угарских одреда који су притекли у помоћ великом жупану:

својих ратника, Вакхин у току битке ударио на прослављеног византијског војсковођу Јована Кантакузина. Притекавши Кантакузину у помоћ, лично се цар Манојло устремио на Вакхина и његове људе. Прилику да се лично обрачуна са византијским царем Вакхин није хтео да пропусти: „После дужег окршаја, Вакхин замахну мачем и удари по лицу цара, али није могао да пробије заклон на кациги, причвршћен изнад очију. Толико је био јак ударац да су колотови чврсто се утиснувши у месо, дуго остављали трага. Међутим, цар одсече мачем варварину руку и предаде га нећаку, живо желећи да поново крене на непријатеља“ (ВИИНЈ IV, 1971: 35-37). На исти начин, мада сажетије, двобој приказује и Никита Хонијат: „И сам цар сукоби се у двобоју са архижупаном Вакхином, који има дивовско тело и руке које из рамена моћно дејствују. Он удари цара по лицу и разби му гвоздени визир за очи који виси са шлема, а овај му мачем одсече руку, па га учини неспособним за борбу и одмах га зароби“ (ВИИНЈ IV, 1971: 125). Како смо показали у претходном излагању, циљ византијских писаца приликом састављања опширних описа двобоја био је величање храбрости, снаге и спретности владара. Ово није био једини описани мегдан ни у делу Јована Кинама, ни у делу Никите Хонијата.⁶ Не треба губити из вида да је у питању био обичај уведен из западне културе. У Византијском царству двобоји никада нису постали уобичајени део судске праксе, већ су претежно практиковани у ратним походима. Штавише, чини се да су се у време Комнина на овај начин чешће сукобљавали странци у царској служби, а знатно ређе саме византијске војсковође или владари (Rodriguez Suarez, 2014: 236-237).

Уколико се двобоји нису у потпуности укоренили ни у самој Византији, мало је вероватно да су по тамошњем узору у преднемањихком периоду прихваћени у српским земљама. Двобој Манојла и Вакхина Стојан Новаковић наводи као први пример мегдана у српској историји (Новаковић, 1893: 99-100). Остављајући по страни окршај Љутевида и Гојислава кога преноси познији извор, намеће се питање да ли два изолована случајева описаних двобоја могу послужити као доказ да се западњачка пракса практиковала и на овим просторима у временима пре Немањића. Чини се да изворна грађа не даје довољно доказа за потврдан одговор. Треба нагласити да сам Вакхин није био српског, већ угарског порекла, што у Новаковићево време није било познато. За разлику од средњовековне Србије, историја суседне Угарске бележи бројне примере двобоја. Спорови су се решавали судским двобојима, у случајевима недостатка писаних доказа.⁷ Такође су такви обрачуни били чести приликом ратних похода. Мада се оба

ВИИНЈ IV, 1971: 35, н. 71.

⁶ Кинам оставља вести о двобоју вође норманских најамника у византијској служби, Томе Антиохијског против извесног Ангела, приликом Манојлове експедиције на Италију, убрзо након ових догађаја (1155–1157) (Kyriakidis, 2016: 123; Rodriguez Suarez, 2014: 236-237). Никита Хонијат описује мегдан између јерменског племића Константина и византијског војника Евстратија у Киликији 1138. године (Kyriakidis, 2016: 123).

⁷ Clair, 2002: 128-162, за примере двобоја у средњовековној мађарској историји.

описа уклапају у дефиницију двобоја, они су пре доказ да су на овим просторима ратници били снажни и вешти у баратању оружјем. Сукоба појединаца свакако је морало бити, што је за средњи век и уобичајено. Међутим, да ли су и каквим правилима они били подвргнути, не можемо знати. Јасни докази да је западњачки стил индивидуалне борбе, уз поштовање одређених правила, постојао у преднемањихкој Дукљи или Рашкој, по нашем мишљењу не постоје.

Тек средином 14. века налазимо доказ да је ова област била уређена одређеним правилима. Члан 131. Душановог законика предвиђао је двобоје као дозвољени начин решавања спорова међу војницима: „На војсци свађе да не буде. Ако ли се свађају двојица, нека заметну двобој, а други нико од војника да им не помогне у тучи. Ако ли ко прискочи и помогне у тучи, да се казне, руке да им се одсеку“ (Бубало, 2010: 197). Поменути чланом само је озакоњен обичај који је одраније морао бити устаљен у српском друштву. Легализовање индивидуалних обрачуна кроз слово Душановог законика није промакао истраживачима. Њихова пажња углавном је била усмерена на правну страну овог проблема, односно на решавање питања да ли је у средњовековној Србији постојао тзв. судски двобој, попут онога у државама западне Европе.⁸ Циљ овог члана законика био је спречавање ескалације спорова међу појединцима, односно проширења међусобних размирица на друге војнике, поготово током ратног стања. Схватање средњовековног човека подразумевало је да је победник у двобоју одређен Божјом вољом, услед чега је сматрано ваљаним начином решавања спорова (Новаковић, 1898: 224-225; Соловјев, 1980: 282). Посебну пажњу истраживачи су посветили потенцијалним помагачима једној од страна. На тај начин спречавало се да индивидуални сукоби прерасту у општу тучу. Цитирани члан наведен према Атонском рукопису предвиђа казну одсецања руку помагачу. Исту казну прописују и Бистрички и Ходошки рукописи.⁹ Рукописи ближи оригиналу разликују се у прописаној казни помагачима. Тако, према Призренском рукопису „они да се бију“, док према Струшком и Раковичком „да се убију“ (Соловјев, 1980, 283; Бубало, 2010: 197). С обзиром на строгост последње санкције, сматра се да је у питању грешка преписивача (Новаковић, 1870: 225; Бубало, 2010: 197). Још је Александар Соловјев констатовао да су двобоји представљали вансудски начин решавања спорова (Соловјев, 1980: 282). У средњовековној Србији нису сви спорови решавани судским путем. Са јачањем централне власти, држава је настојала да у своју надлежност преузме искључиво право решавања спорова. Самостално решавање спорова више није било допуштено. Двобоји се убрајају у обичајно правно решавање спорова, чији облици нису сви забрањивани истовремено.

⁸ Различити ставови сумирани су у књизи Теодора Тарановског са закључком да, попут византијског, средњовековно српско право није познавало институцију судског двобоја (Тарановски, 2002, 580-587). Исти став заступао је Александар Соловјев (Соловјев, 1980: 282-283). Уп. ЛССВ, 1999: 149.

⁹ Александар Соловјев је приметно да је казна одсецања руку типична за византијско право, где је примењивана над коњокрадицама (Соловјев, 1980: 283).

Овакви начини решавања спорова свој назив дугују чињеници да их није прописала централна власт, већ их је само толерисала (Ђекић, 2007: 284). Поред двобоја постојали су и други облици оваквог начина решавања спорова, попут самосуда¹⁰, мирења¹¹, најезде¹² и изма¹³. Поједини облици обичајно правног решавања спорова, попут крвне освете или система композиције, у међувремену су нестали (Ђекић, 2012: 39-46).

Поставља се питање узора који су законодавцу послужили да овај проблем реши баш на такав начин. Како смо претходно показали, двобоји су били практиковани како на римокатоличком Западу, тако и у православним земљама Истока. Чији је утицај био пресудан на Србију? Чињеница да је чланом Душановог законика двобој постао легитиман начин решавања спора значи да је таква пракса морала постојати у српском друштву извесно време пре доношења самог Законика. Обичајно право је Закоником само добило своју писану форму. У светлу претходног излагања, чини се да смо доказали да у преднемањихкој Србији двобој није представљао уобичајену праксу, те је до његовог постепеног продора у српско друштво морало доћи управо у време владавине Немањића.

Прихватање двобоја у српској средини вероватно се треба повезати са интензивнијим ангажовањем најамничке војске.¹⁴ Обичај је био у великој мери присутан и у суседној Угарској. Византијски извори чешће бележе примере мегдана од српских, за шта је могуће објашњење да су Грци чешће били у контакту са најамничким војскама од Срба. Страни војници мешали су се у унутрашње размирице Срба још од времена Стефана Немање. У бици код Пантина 1168. године у саставу одреда Тихомира Завидовића бориле су се и снаге које је послао византијски цар Манојло Комнин (ИСН I, 1981, 209-210). У бици код Гацка 1276. године Драгутин Немањић је у борби против оца Уроша I користио помоћне одреде угарског краља Ладислава IV (ИСН I, 1981: 356). Међутим, у оба случаја у питању није била најамничка војска, већ савезничка помоћ околних владара (Uzelac, 2015: 70-71). Први најамници ангажовани су на почетку владавине Уроша I (1243–1276), приликом монголске најезде (Узелац, 2011: 76-77). Тек од времена краља Милутина (1282–1321), најамници постају стална компонента српске војске. Присуство најамника са запада документовано је почетком 14. века. Још у доба Милутинове владавине постоје оскудни подаци о ангажману италијанских авантуриста. Шпански најамници продиру на просторе Балкана у саставу Каталинске компа-

¹⁰ Случај када је једна од страна сама намиривала своја потраживања (Ђекић, 2007: 285).

¹¹ Мирење је доводило до поравнања у парницама, односно до ослобођења од кривичне одговорности. (Ђекић, 2007: 286-290).

¹² Случај када властелин није желео да реши спор на законит начин, већ је спроводио правду уз помоћ својих људи (Ђекић, 2007: 290-291).

¹³ За дуг једног Дубровчанина или Млечанина пленила се имовина другог Дубровчанина или Млечанина (Ђекић, 2007: 291-294).

¹⁴ У овом правцу размишљао је: Томић, 1902, 4.

није, што је у историографији добро проучено. Учествоју на страни Дубровчана приликом рата са Србијом 1300–1301. године, а Млетачка република их 1313. године ангажује у борбама против Младена II Шубића (Динић, 1960: 15-16). Западњачких најамника било је у бици код Велбужда. Јован Кантакузин помиње Немце, а Нићифор Григора Французе, док их српски извори не помињу (ВИИНЈ VI, 1986: 209-210, 338; Динић, 1960: 20-23). Витез Палман, пореклом из Летинберга, двадесет година стајао је на челу телесне гарде Душана Немањића, коју је чинило три стотине обучених оклопника, опремљених савременим наоружањем и опремом (Алексић, 2015: 9-10). Није нам циљ улазити у разматрање етничког састава најамничке војске српских владара. Правила двобоја важила су на читавом средњовековном Западу. За нашу тему значајно је то што је боравак западњачких најамника у српским земљама отворио врата продору њихових обичаја на овим просторима. Поред начина борби, модернизације наоружања и војне опреме, њиховом утицају може се приписати и увођење обичаја решавања спорова путем двобоја. Доказ прихватања њихових обичаја налазимо и у епским народним песмама, преткосовског, косовског, покосовског и циклуса песама о Марку Краљевићу.¹⁵

И током 15. и 16. века, на просторима насељеним Србима бележени су примери двобоја. Сачувани су подаци о двобоју у парници између представника Јована Хуњадија и Ладислава Патакија, кастелана деспота Ђурђа Бранковића у Таљи, поводом Хуњадијевог заточеништва у Смедереву (11. јун 1450. године) (Крстић, 2015: 364, 371-373). По доласку на власт угарског краља Владислава II Јагелонца (1490–1516), српски одреди под командом Дмитра Јакшића учествовали су у рату новог угарског владара против брата Јана Алберта. Главнина Албертових снага септембра 1490. године опседнута је у Кошицама. У саставу опседнуте војске учествовало је и 500 Татара, од којих је најснажнији сваки дан излазио испред зидина града и изазивао Мађаре на мегдан. Како се нико није смео одазвати, позив је прихватио вођа српског одреда, Дмитар Јакшић. У двобоју је успео да обори са коња и убије Татарина, након чега је град пао, а Алберт потиснут из борбе око круне Светог Стефана (Ивић, 1914: 23-24; Clair, 2002: 153). Последњи српски деспот, Павле Бакић, изазвао је 1537. године на двобој знатно млађег угарског великаша Валентина Терека, у покушају да на тај начин спречи пустошење својих територија. Терек се најпре одазвао позиву, те је утаночено време и место на коме ће се мегдан организовати, а Бакић је успео прибавити дозволу краља Фердинанда. Међутим, Терек је напослетку почео да избегава борбу, правдајући се да нема дозволу свога владара Јована Запоље, те двобој није ни организован (Ивић, 1914: 120-122).

¹⁵ С обзиром на сврху ових песама и време њиховог настанка, оне се не могу узети као поуздан историјски извор. Обиље описаних двобоја у епским песмама не може допринети доношењу ма каквих сигурних закључака. Међутим, оне барем посредно доказују да је институција двобоја морала постојати у Србији позног средњег века. Новаковић, 1893, 101-106.

И у мирнодопским временима су у средњовековној Србији организовани двобоји. Мавро Орбин у свом „Краљевству Словена“ преноси да је на свом двору цар Душан често организовао турнире.¹⁶ Двобоје на витешким турнирима Мавро Орбин је означавао термином „ђостра“ (италијански: *giostra*). Посведочено је организовање ђостре у Котору. Подразумевала је двобој двојице бораца, на коњима или пешака. Није се сматрала опасном игром, будући да се користило тупо оружје, односно мачеви без оштрице и врха, као и дрвене тољаге и шупља копља. Намера је била спречити случајна убиства учесника. Циљ оваквих игара свакако је било показивање спретности и снаге. Честа тема на минијатурама у западној Европи, присутна и на овим просторима, била је сцена дама како посматрају борбу витезова.¹⁷ Победници су се могли надати наградама од стране владара, о чему сведочи и сам Орбин: „Приређивао је такође често витешке турнире и пијанке, обдарујући оне који су се истицали и друге побеђивали“ (Орбин, 1968: 33). Константин Филозоф пише о присуству деспота Стефана Лазаревића на витешким турнирима свога сениора, угарског краља Жигмунда Луксембуршког. Витезови српског деспота често су побеђивали на тим турнирима: „... и на сабору свих кнезова један од витезова благочестивог (Стефана) обори најсилније и узнема победо“ (Јовановић, 1989: 119). На великом сабору у Будиму из 1412. године, велике успехе на турнирима постигли су витезови босанског краља Остоје (Бојанин, 2005: 357).¹⁸ Глаголи „торнати се“ или „турнати се“, изведене од француске речи „tournoi“, односно „турнир“, у значењу одмеравања снаге или вештине појединаца, честе су у српским средњовековним витешким романима, попут „Српске Александриде“, „Роману о Троји“ или „Повести о Триштану и Ижоти“ (Бојанин, 2005: 357-359).

Из наведених примера видимо да су учесници двобоја у средњовековној Србији били сами владари и истакнуте војсковође, али и обични војници. Храброст, вичност у руковању оружјем и телесна снага били су предуслови за учествовање у мегданима. У двобоју је од поседовања ових врлина зависео живот учесника. Дукљанин наглашава Љутовидову вичност у оружју. Кинам и Хонијат истичу телесну снагу Вакхина. Татарин који се сукобио са Дмитријем Јакшићем био је најс-

¹⁶ Орбин, 1968: 33. Орбинов податак о двобојима на Душановом двору не потврђују други сачувани извори.

¹⁷ Сцена девојака које посматрају борбу витезова налази се на стећку из Радимље код Стоца у Херцеговини, на гробљу члана познате породице Милорадовића. Каменорезац је могао бити пореклом са запада, будући да су мајстори из Фландрије често ангажовани од стране босанске властеле. У епској народној песми „Женидба Душанова“ латинке ђевојке посматрају Милоша Војиновића који учествује у двобоју. Миодраг Пурковић је сматрао да је непознати састављач песме или слушао или и сам видео борбу витезова, те је одатле преузео инспирацију за опис двобоја (Пурковић, 1997: 14-36).

¹⁸ Једном српском јединицом командовао је почетком 15. века поданик угарског краља Жигмунда Луксембуршког, Фирентинац Филип де Сколарис (Филип Мађарин). Ови витезови, уколико нису лично учествовали у витешким играма, морали су их макар гледати или слушати о њима (Пурковић, 1997: 35).

нажнији од својих сабораца. Нажалост, историјски извори о тренингу средњовековног српског војника су оскудни. Војнике најамнике владар није примао, уколико нису физички спремни и научени војном вештином. У домаћим изворима о томе нема изричите потврде, али су сачувани подаци о обучавању византијских најамника у доба владавине Алексија I Комнина (1081–1118), који се могу аналогично пренети и на српску војску (Новаковић, 1893: 97-99). Властеоска или пронијарска војска обучавала се у самој пракси, али и на поменутиим витешким турнирима. Турнири су били блиски војничким тренинзима, на којима се показивала снага и окретност.

Двобоје у средњовековној Србији можемо поделити у две групе: двобоје у ратним и двобоје у мирнодопским условима. Двобоји приликом ратних времена организовани су у различите сврхе. Понекад се двобојем предводника војски решавао исход неизвесне битке. Такође, до двобоја је долазило приликом дуготрајних опсада градова, током којих су на тај начин и опсађивачи и опседани проналазили забаву и прилику да истакну своје чете (Томић, 1902: 4). Приликом оваквих мегдана, појединац је бранио не само своју, већ и част читавог народа, односно своје државе. Сврха двобоја могла је бити и одбрана части појединца. Честе размирице у редовима својих војника цар Душан је покушао да реши дозвољавањем појединачних борби, у којима је учешће било дозвољено само изазивачу и изазваном. У периодима мира двобоји су организовани на витешким турнирима, као својеврсан вид забаве средњовековне властеле, али и начина да се покажу вештина и снага и на тај начин обуче за учешће у рату.

На основу изреченог у претходном, могуће је извести одређене закључке по питању обичаја двобоја у средњовековној Србији: 1) Увођење двобоја резултат је продора западног утицаја, до кога је дошло интензивнијим ангажманом најамничких снага, почев од владавине краља Милутина Немањића. Током прве половине 14. века двобој постаје начин решавања спорова међу војницима, који су једини имали право ношења оружја. 2) Двобој је у многим земљама западне Европе, укључујући и суседно Угарско краљевство, представљао облик тзв. „божјег суда“, односно дозвољени начин доказног средства у случају недостатка других доказа. У Србији двобој није представљао доказно средство пре доношења Душановог законика. 3) У западној литератури, двобој је величан као нарочити чин јунаштва. Под утицајем запада, величање двобоја присутно је и у византијској књижевности, почев од 10. века, где постаје део похвала владарима и војсковођама. Насупрот томе, у српској житејној књижевности, коју такође карактеришу хвалоспјеви, приповедања о двобојима изостају. Изгледа да се спремност владара да се упусти у индивидуалну борбу није сматрала нарочитим чином храбрости. 4) Да се ипак и на нашим просторима ценила храброст мегданџија сведочи народна књижевност, као и поједине алузије, попут поменуте забелешке Константина Филозофа. Српски ратници су на витешким турнирима организованим у суседној Угарској бележили запажене успехе, што није било могуће без икакве претходне припреме.

Обичај карактеристичан за читаву Европу очигледно није могао заобићи ни српске земље. Двобоји су се током 14. и 15. века ustalili као уобичајан начин решавања међусобних спорова, доказно средство обрачунавања у војним походима или као вид забаве. Као такав, он оставља трага у домаћим и страним писаним изворима. На просторима Балкана губи се продором Турака, који су практиковали другачији начин вођења борбе. И у осталим деловима Европе се на измаку средњег века губе витешки идеали, чему је свакако допринела и појава ватреног оружја. Током 15. и 16. века, како у читавој Европи, тако и на нашим просторима, постепено долази до „индивидуализације“ двобоја. Већ током 15. века двобоји у српским земљама постају све ређи, да би се током 16. и 17. века поново умножили, са развојем отпора хајдука и ускока (Томић, 1902: 4-6).

ЛИТЕРАТУРА

- Baldick, Robert. *The Duel: A History of Duelling*. London: Chapman & Hall, 1965.
- Clair, Vilmos Emil. *Magyar Párbaj: A Párbaj Története*. Budapest: Osiris, 2002.
- James Sinclair, Kyle. *War Writing in Middle Byzantine Historiography. Sources, Influences and Trends*. Birmingham: Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies Institute of Archaeology and Antiquity College of Arts and Law, 2012.
- Kazhdan, Alexander. *A History of Byzantine Literature*. Athens: National Hellenic research foundation Institute for Byzantine research, 2006.
- Rodriguez Suarez, Alex. *The Western presence in the Byzantine Empire during the reigns of Alexios I and John II Komnenos (1081–1143)*. London: King's College London, 2014.
- Savvas Kyriakidis. „Accounts of single combat in Byzantine historiography - 10th–14th centuries“. *Acta classica LIX* (2016): 114-136.
- Uzelac, Aleksandar. „Foreign Soldiers in the Nemanjić State – A Critical Overview“. *Београдски историјски гласник* 6 (2015): 69-88.
- Алексић, Марко. „Реформа српске војске у време Стефана Душана“. *Војно-историјски гласник* 2 (2015): 9-32.
- Бојанин, Станоје. *Забаве и светковине у средњовековној Србији од краја 12. до краја 15. века*. Београд: Историјски институт, 2005.
- Вујанић, Милица и др. *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Динић, Михаило. „Шпански најамници у српској служби“. *Зборник радова Византолошког института* 6 (1960): 15-24.
- Ђекић, Ђорђе. „Српско средњовековно право: од освете до резервата судских“. *Зборник Матице српске за друштвене науке* 138 (2012): 39-46.
- Ђекић, Ђорђе. *Решавање спорова у средњовековним српским земљама* (необјављена докторска дисертација). Ниш: Филозофски факултет, 2007.

- Ивић, Алекса. *Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем (1459–1690)*. Загреб: Привредникова књижара и штампарија, 1914.
- Кадлец, Карел. *Првобитно словенско право пре X века*. Београд: Геце Кон, 1924.
- Караџић, Вук. *Српски рјечник*. Беч: Штампарија јерменскога манастира, 1852.
- Крстић, Александар. „Прилог биографији великог војводе Михаила Анђеловића“. *Зборник радова Византолошког института* 52 (2015): 359-379.
- Милосављевић, Борис. „Двобој у Србији: историјски, друштвени, правни, политички и морални аспект“. *Годишњак за друштвену историју* 1 (2014): 7-36.
- Новаковић, Реља. „Још нешто поводом битке на Тари 1150. године“. *Историјски часопис* 25-26 (1978-1979): 5-28.
- Новаковић, Стојан. *Стара српска војска*. Београд: Краљевска-српска државна штампарија, 1893.
- Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. Београд: Просвета, 1969.
- Пурковић, Миодраг. *Јунаци српских народних песама*. Шабац, 1997.
- Радојчић, Никола. „Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку према Барском родослову“. *Гласник Скопског научног друштва* 15, 9 (1935): 1-28.
- Тарановски, Теодор. *Историја српског права у немањихкој држави*. Београд: Лирика, 2002.
- Томић, Јован. *Мегдан у Србији XVI и XVII столећа: историјска студија*. Нови Сад: Матица српска, 1902.
- Ћирковић, Сима, Михаљчић Раде. *Лексикон српског средњег века* (=ЛССВ). Београд: Knowledge, 1999.
- Ћирковић, Сима. *Историја српског народа I* (ИСН I). Београд: Српска књижевна задруга, 1981.
- Узелац, Александар. „Најамничке војске краља Стефана Уроша II Милутина“. *Војно-историјски гласник* 2 (2011): 9-27.
- Шкриванић, Гавро. „Битка на Тари (1150)“. *Весник војног музеја ЈНА* 6–7 (1962): 25-36.

ИЗВОРИ

- Gesta Regum Sclavorum I* (= GRS I). прир. Тибор Живковић. Београд: Историјски институт, 2009.
- Бубало, Ђорђе (прир.). *Душанов законик*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Византијски извори за историју народа Југославије III* (= ВИИНЈ I). прир. Георгије Острогорски, Фрањо Баришић. Београд: Византолошки институт САНУ, 1966.

Византијски извори за историју народа Југославије IV (= ВИИНЈ IV). прир. Георгије Острогорски, Фрањо Баришић. Београд: Византолошки институт САНУ, 1971.

Византијски извори за историју народа Југославије VI (= ВИИНЈ VI). прир. Фрањо Баришић, Божидар Ферјанчић. Београд: Византолошки институт САНУ, 1986.

Константин Филозоф. *Повест о словима*. прир. Гордана Јовановић. Београд: Просвета/Српска књижевна задруга, 1989.

Мавро Орбин. *Краљевство Словена*. прир. Здравко Шундрица, Сима Ћирковић. Београд: Српска књижевна задруга, 1968.

Новаковић, Стојан (прир.). *Законик Стефана Душана цара српског: 1349 и 1354*. Београд, 1898.

Соловјев, Александар (прир.). *Законик цара Стефана Душана: 1349 и 1354. година*. Београд: САНУ, 1980.

DUELS IN MEDIEVAL SERBIA

Summary

The custom of duels did not bypass the areas of the medieval Serbian lands. As a Western practice, dueling eventually spread to the Byzantine Empire, but also to other Orthodox countries. In Serbian lands, the first mention of duels in historical sources comes from the middle of the 11th century, but acceptance in the Serbian state can only be talked about since the 14th century. Although the Byzantine influences should not be ignored, the influence of the mercenary forces from the west was decisive. Dušan's code legalized individual duels as a way of resolving disputes in the army, which prevented the escalation of conflicts to other soldiers. Also, megdans were organized at knightly tournaments, where they were used to demonstrate strength and dexterity in handling weapons. Uncertain battles were sometimes resolved with duels in times of war, in our region as well as throughout medieval Europe. However, unlike most European countries, dueling is not legalized as a method of evidence in court.

Key words: Duel, Dušan's Code, Settlement of Disputes